UOT 32:93/94

GÜLGÜN QULİYEVA
Bakı Dövlət Universitetinin
Diplomatiya və müasir inteqrasiya prosesləri kafedrası, s.e.f.d.
ORCİD 0009-0003-9754-3588
gulgun2004@mail.ru

RUSİYA, İRAN VƏ QƏRB ARASINDA: AZƏRBAYCANIN DENGE SİYASƏTİ

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/110/105-113

Bu məqalə Azərbaycanın mürəkkəb regional və qlobal geosiyasi mühitdə yürüdüyü denge siyasətini təhlil edir. Azərbaycanın xarici siyasətində əsas məqam kimi çıxış edən bu strategiya, ölkənin Rusiya, İran və Qərb kimi güc mərkəzləri arasında balanslaşdırılmış və çoxşaxəli əlaqələr qurmasına əsaslanır. Məqalədə Azərbaycanın müstəqillikdən sonrakı xarici siyasət doktrinası, Rusiya və İranla tarixi, mədəni və siyasi bağlar, enerji və təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı maraqlar, həmçinin Qərb dövlətləri ilə strateji tərəfdaşlıq və yaranan gərginliklər geniş şəkildə araşdırılır. Azərbaycanın çoxvektorlu xarici siyasət modeli, enerji resurslarının səmərəli istifadəsi və regional sabitliyin qorunması məqsədilə həyata keçirilən denge siyasəti, ölkənin suverenliyini və beynəlxalq nüfuzunu artırmaqda mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, qlobal və regional güclərin təzyiqləri, etnik və təhlükəsizlik məsələləri bu siyasətin tətbiqində ciddi çağırışlar yaradır. Məqalə Azərbaycanın geostrateji mövqeyini nəzərə alaraq, onun denge siyasətinin aktuallığını və gələcəkdə strateji prioritetlərini qiymətləndirir. Nəticədə, məqalə Azərbaycanın regional və beynəlxalq səviyyədə çevik və balanslı xarici siyasət yürütməsinin həm daxili sabitlik, həm də regional əməkdaşlıq üçün əsas şərt olduğunu vurğulayır.

Açar sözlər: denge siyasəti, çoxvektorlu xarici siyasət, enerji diplomatiyası, regional təhlükəsizlik, Xarici siyasət doktrinası, Qarabağ münaqişəsi, regional balans, beynəlxalq münasibətlər.

Giriş. Qlobal beynəlxalq münasibətlər sistemində güc balansının sürətlə dəyişdiyi, yeni münaqişə ocaqlarının meydana gəldiyi və regional güclərin fəallaşdığı bir dövrdə, kiçik və orta dövlətlərin xarici siyasət strategiyaları daha da əhəmiyyət kəsb edir. 2022-ci ildən sonra Rusiya ilə Qərb arasında açıq qarşıdurma fazasına keçmiş münasibətlər, İranın nüvə proqramı və regional ambisiyalarla bağlı təzyiqlərin artması, eyni zamanda Qərbin enerji təhlükəsizliyi və Cənubi Qafqazda maraqlarının genişlənməsi Azərbaycan üçün həm risklər, həm də imkanlar yaradıb. Belə bir mürəkkəb beynəlxalq mühitdə Azərbaycanın yürüdüyü **denge siyasəti** onun suverenliyini, sabitliyini və beynəlxalq legitimliyini qorumaq baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycan nə yalnız Rusiyanın orbitində yer alır, nə də Qərb yönümlü kəskin siyasi kurs yürüdür. Eyni zamanda İranla münasibətləri tamamilə gərgin zəmində deyil, qarşılıqlı ehtiyac və praqmatizm üzərində qurulmuş formatda saxlayır. Bu isə ölkənin balanslı, çoxvektorlu xarici siyasət yürütmək bacarığının nümunəsidir. Azərbaycanın coğrafi mövqeyi Xəzər regionu, Cənubi Qafqaz və Orta Şərqin kəsişməsində yerləşməsi onu həm enerji tranziti, həm təhlükəsizlik, həm də diplomatik qarşılıqlı əlaqələr baxımından regional düyün nöqtəsinə çevirir. Üstəlik, Ermənistanla münasibətlərin yeni mərhələyə keçməsi, Zəngəzur dəhlizi məsələsi, Türk Dövlətləri Təşkilatında fəallıq və Qərbin alternativ enerji marşrutları axtarışında Azərbaycanın önə çıxması bu siyasətin aktuallığını daha da artırır. Belə şəraitdə Azərbaycanın hər üç tərəflə Rusiya, İran və Qərb münasibətləri tarazlı şəkildə idarə edə bilməsi yalnız onun daxili sabitliyi üçün deyil, həm də bütövlükdə regionun təhlükəsizliyi üçün kritik əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan, mövcud geosiyasi şərtlər kontekstində Azərbaycanın denge siyasətini təhlil etmək, onun uğur şərtlərini və qarşılaşdığı çağırışları müəyyənləşdirmək həm elmi, həm də praktiki baxımdan son dərəcə aktualdır.

Bu məqalənin əsas məqsədi Azərbaycanın xarici siyasətində denge yəni balanslaşdırılmış və çoxşaxəli münasibətlər strategiyasının mahiyyətini, tətbiq formalarını və aktuallığını Rusiya, İran və

Qərb kontekstində elmi şəkildə təhlil etməkdir. Məqalə Azərbaycanın hər üç güc mərkəzi ilə qurduğu münasibətlər sistemini ayrılıqda və qarşılıqlı təsirlər çərçivəsində araşdıraraq, balanslaşdırılmış siyasətin geosiyasi əsaslarını və bu siyasətin uğur şərtlərini üzə çıxarmağı hədəfləyir.

Bununla yanaşı, məqsəd Azərbaycanın bu siyasət çərçivəsində qarşılaşdığı çağırışları o cümlədən regional sabitlik, enerji təhlükəsizliyi, suverenlik riski və diplomatik təzyiqləri qiymətləndirmək və çoxqütblü beynəlxalq sistemdə necə manevr etdiyini ortaya qoymaqdır. Eyni zamanda məqalə Azərbaycanın strateji tərəfdaşlıq seçimlərinin geoiqtisadi və geopolitik nəticələrini dəyərləndirərək, gələcək perspektivlərə dair elmi əsaslı nəticə və tövsiyələr təqdim edir. Beləliklə, bu məqalə həm Azərbaycan diplomatiyasının rasional əsaslarını izah etməyə, həm də regional sabitlik və beynəlxalq münasibətlər üzrə nəzəri-tətbiqi təhlil üçün töhfə verməyə yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikası, geosiyasi baxımdan dünyanın ən mürəkkəb və strateji əhəmiyyətə malik bölgələrindən biri olan Cənubi Qafqazda yerləşir. Həm Rusiya Federasiyası, həm İran İslam Respublikası, həm də Qərb dünyası xüsusilə Avropa İttifaqı və ABŞ bu regionda nüfuz uğrunda ciddi rəqabət aparır. Bu kontekstdə Azərbaycanın xarici siyasət strategiyası balanslaşdırılmış və çoxşaxəli yanaşmalar üzərində qurulmuşdur. Müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycan regional və qlobal güclər arasında tərəf seçməkdən daha çox, öz milli maraqlarına uyğun olaraq manevr etməyi və müxtəlif qütblər arasında "denge siyasəti" yürütməyi üstün tutmuşdur.

Denge siyasəti yəni regional və qlobal aktorlarla münasibətləri paralel və qarşılıqlı faydalı əsasda inkişaf etdirmək xətti Azərbaycanın həm siyasi sabitliyini qorumaq, həm də iqtisadi və təhlükəsizlik maraqlarını maksimum dərəcədə təmin etmək məqsədi daşıyır. Bu siyasət, xüsusilə Rusiya və İran kimi qonşu güclərlə münasibətlərdə diqqətli və çevik diplomatik yanaşmanı, Qərblə isə enerji əməkdaşlığı və təhlükəsizlik sahəsində tərəfdaşlığı eyni vaxtda davam etdirməyi tələb edir. Son illərdə beynəlxalq sistemdə baş verən köklü dəyişikliklər Rusiya-Ukrayna müharibəsi, Qərb-Rusiya qarşıdurması, İranın regional ambisiyaları və Qlobal Cənubun yeni rol qazanması Azərbaycanın bu denge siyasətini daha da mürəkkəbləşdirmişdir. Bununla belə, Azərbaycan hakimiyyəti daxili sabitlik və beynəlxalq legitimlik baxımından bu siyasəti uğurla davam etdirməyə çalışır.

Bu məqalədə Azərbaycanın Rusiya, İran və Qərb dünyası ilə münasibətlərində denge siyasətinin təzahür formaları, qarşılaşdığı çağırışlar və gələcək perspektivlər təhlil olunacaqdır. Məqsəd, Azərbaycanın çoxvektorlu xarici siyasətinin analizi vasitəsilə onun regional və qlobal geosiyasi mənzərədə tutduğu mövqeyin izahı və qiymətləndirilməsidir.

Azərbaycanın geostrateji mövqeyi və qonşu dövlətlərlə tarixi əlaqələri. Azərbaycanın yerləşdiyi coğrafi məkan, onu tarix boyu imperiyalar və güc mərkəzləri arasında mühüm bir körpü və toqquşma nöqtəsinə çevirmişdir. Cənubi Qafqazın mərkəzində qərarlaşan Azərbaycan, şimalda Rusiya, cənubda İran, qərbdə Ermənistan və Gürcüstan, şərqdə isə Xəzər dənizi ilə sərhəddədir. Bu mövqe Azərbaycanı həm Şərqlə Qərb, həm də Şimalla Cənub arasında strateji keçid ölkəsi halına gətirir. Eyni zamanda, ölkə zəngin enerji resurslarına xüsusilə neft və təbii qaz ehtiyatlarına malikdir ki, bu da onu qlobal enerji təhlükəsizliyində və nəqliyyat marşrutlarında əhəmiyyətli aktora çevirir [14].

Tarixən Azərbaycan ərazisi bir çox imperiyaların Sasani, Ərəb Xilafəti, Səlcuq, Monqol, Səfəvi, Rusiya və Sovet imperiyalarının tərkibində olmuş, bu isə müxtəlif sivilizasiyaların və siyasi mərkəzlərin burada iz qoymasına səbəb olmuşdur. Bu tarixi kontekst, Azərbaycanın hazırkı qonşuları ilə münasibətlərinə də təsir göstərməkdədir. İranla dini və mədəni bağlar, xüsusilə şiəlik ideologiyası üzərində qurulmuş ortaq mənəvi irs, ikitərəfli münasibətlərə xüsusi məna yükləyir. Eyni zamanda, Cənubi Azərbaycanda milyonlarla azərbaycanlının yaşaması bu münasibətlərdə etnik və geosiyasi faktorları da ön plana çıxarır [13].

Rusiya ilə əlaqələr isə həm çar, həm də sovet dövrlərinin mirası fonunda formalaşmışdır. XIX əsrdən başlayaraq Azərbaycanın Rusiya imperiyasına daxil edilməsi və Sovet İttifaqının tərkibində uzunmüddətli idarəçiliyi, Moskva-Bakı xəttindəki münasibətləri tarixi bağlılıq və qarşılıqlı təsir çərçivəsində inkişaf etdirmişdir. Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsindən sonra bu münasibətlər yeni formatda iqtisadi əməkdaşlıq, təhlükəsizlik sahəsində dialoq və enerji logistikası ilə zənginləşmişdir [15].

Qərblə əlaqələr isə əsasən 1990-cı illərin sonlarından etibarən enerji əməkdaşlığı və siyasi islahatlara dəstək əsasında genişlənmişdir. Xüsusilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri və Bakı-Tbili-

si-Ərzurum qaz kəməri kimi strateji layihələr Azərbaycanın Qərb ölkələri ilə əməkdaşlığını dərinləşdirmiş və bu əməkdaşlıq sonrakı illərdə təhlükəsizlik və nəqliyyat sahələrinə də sirayət etmişdir [5].

Beləliklə, Azərbaycanın geostrateji mövqeyi və tarixi bağları onun xarici siyasət prioritetlərini müəyyənləşdirməkdə mühüm rol oynayır. Qonşu dövlətlərlə münasibətlər yalnız coğrafi yaxınlıq əsasında deyil, həm də tarixi, mədəni və siyasi keçmişin təsiri ilə formalaşır və bu da denge siyasətinin zəruriliyini daha aydın şəkildə izah edir.

Balanslaşdırılmış xarici siyasətin zəruriliyi. Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində güclərin multipolyarlığı və regional rəqabətlərin intensivləşməsi, kiçik və orta dövlətləri daha çevik və düşünülmüş xarici siyasət yürütməyə vadar edir. Bu kontekstdə balanslaşdırılmış xarici siyasət yəni müxtəlif güc mərkəzləri arasında siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik baxımından tarazlı münasibətlərin qorunması Azərbaycanın dövlət maraqları üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Geostrateji baxımdan Rusiya, İran və Qərb dünyası ilə eyni zamanda yaxın, lakin müstəqil əlaqələr saxlamaq məcburiyyəti, Bakının xarici siyasətində "denge" yanaşmasının formalaşmasını şərtləndirmişdir.

Balanslaşdırılmış siyasət, Azərbaycanın ilk illərindən etibarən qəbul etdiyi **çoxşaxəli (multi-vector) xarici siyasət** doktrinasının təməlini təşkil edir. Bu doktrina çərçivəsində Azərbaycan bir tərəfdən Avropa İttifaqı, NATO və ABŞ ilə tərəfdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirir, digər tərəfdən isə Rusiya və İranla tarazlı əməkdaşlıq modelini qorumağa çalışır [10]. Bu siyasətə əsaslanan yanaşma Azərbaycanın regional münaqişələrə qarışmaması, öz suverenliyini qoruması və daxili sabitliyi təmin etməsi baxımından önəmli rol oynayır.

Siyasi baxımdan bu balanslı yanaşma, Bakının beynəlxalq hüququn prinsiplərinə sadiqliyini vurğulamaqla, neytrallığını qorumağa və mümkün blok qarşıdurmalarından yayınmağa xidmət edir. Enerji və nəqliyyat sahəsində isə bu siyasət Azərbaycanın həm Qərbə, həm də Şərqə yönələn marşrutlar üzrə tranzit imkanlarını genişləndirməyə şərait yaradır. Misal üçün, **Cənub Qaz Dəhlizi** vasitəsilə Avropaya qaz ixracı Azərbaycanın Qərblə enerji əməkdaşlığını gücləndirərkən, eyni zamanda Rusiya ilə koordinasiyalı münasibətlər ölkənin şimal istiqamətində təhlükəsizliyini təmin edir [14].

Digər tərəfdən, İranla tarazlı münasibətlər regionda hərbi eskalasiyanın qarşısını almağa və sərhəd təhlükəsizliyini qorumağa xidmət edir. Qonşuluq və mədəni əlaqələr fonunda bu münasibətlərdə ehtiyatlılıq və praqmatik mövqe, Azərbaycanın daxili sabitliyi üçün də həyati önəm daşıyır. Bütün bu aspektlər göstərir ki, balanslaşdırılmış xarici siyasət təkcə taktiki deyil, həm də strateji səviyyədə Azərbaycanın mövcudluğunun və inkişafının vacib təminat mexanizmidir. Nəticə etibarilə, balanslaşdırılmış siyasətin zəruriliyi Azərbaycanın coğrafi mövqeyi, enerji resursları və etnik-dini kompozisiyası ilə birbaşa bağlıdır. Qlobal güclər arasında manevr etmək bacarığı və qarşılıqlı maraqlar çərçivəsində dialoq qurmaq qabiliyyəti, Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirən əsas sütunlardan biri kimi çıxış edir.

Azərbaycanın xarici siyasət doktrinası. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət doktrinası müstəqilliyini bərpa etdiyi 1991-ci ildən etibarən mərhələli şəkildə formalaşmış və geosiyasi reallıqlarla uyğunlaşaraq inkişaf etmişdir. Xarici siyasətin əsas prinsipləri dövlət suverenliyinin qorunması, beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə sadiqlik, regional və qlobal təhlükəsizliyə töhfə verilməsi, həmçinin iqtisadi maraqların müdafiəsi üzərində qurulmuşdur. Bu prinsiplər ilk dövrlərdən etibarən sabitlik, müstəqillik və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq xəttini əsas götürən çoxşaxəli (multi-vector) siyasətin əsasını təşkil etmişdir [10]. Azərbaycanın xarici siyasət fəlsəfəsində balanslaşdırılmış yanaşma mühüm yer tutur. Bu yanaşma xüsusilə Azərbaycanın yerləşdiyi mürəkkəb və rəqabətli geosiyasi məkanda Rusiya, İran, Türkiyə və Qərb dövlətləri arasında tarazlı və praqmatik münasibətlərin qurulmasını zəruri edir. Beləliklə, Azərbaycan rəhbərliyi müxtəlif qlobal güclərlə qarşılıqlı maraqlara əsaslanan tərəfdaşlıq münasibətləri qurmağa, lakin heç bir hərbi-siyasi blokun üzvü olmamağa üstünlük verir.

Azərbaycanın xarici siyasət doktrinasının mühüm istiqamətlərindən biri də **enerji diplomatiyasıdır**. Neft və qaz ehtiyatlarına əsaslanan bu strategiya vasitəsilə Azərbaycan həm iqtisadi imkanlarını genişləndirmiş, həm də beynəlxalq arenada strateji tərəfdaş qismində çıxış etmişdir. Xüsusilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Cənub Qaz Dəhlizi kimi layihələr bu siyasətin əsas instrumentləri olmuşdur [5].

Bundan başqa, Azərbaycanın xarici siyasətində **regiondaxili inteqrasiya və təhlükəsizlik** prioritetləri də ön plandadır. Ölkə həm Türk Dövlətləri Təşkilatında fəal iştirak etməklə, həm də Qoşulma-

ma Hərəkatına sədrlik edərək beynəlxalq nüfuzunu artırmağa çalışır. Qarabağ münaqişəsinin 2020-ci ildəki hərbi və siyasi nəticələrindən sonra isə Azərbaycan regional güc statusunu daha qabarıq şəkildə ortaya qoymağa başlamışdır [3].

Azərbaycanın xarici siyasət doktrinasının davamlılığı, çevikliyi və tarazlılığı, onun daxili siyasi sabitliyinin və iqtisadi inkişafının beynəlxalq təminat mexanizmi rolunu oynayır. Qlobal qarşıdurmaların artdığı bir dövrdə bu doktrina Azərbaycanın suverenliyini qorumaqla yanaşı, onu regional sabitlik və əməkdaşlıq modelinə çevirir.

Müstəqillikdən sonrakı dövrdə Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prinsipləri. Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra qarşılaşdığı mürəkkəb daxili və xarici vəziyyət, onun xarici siyasət kursunu ehtiyatlı, çevik və milli maraqlara əsaslanan prinsiplər üzərində qurmağa vadar etmişdir. Yeni müstəqil dövlət kimi beynəlxalq arenaya daxil olan Azərbaycan, ilk illərdən etibarən öz təhlükəsizliyini təmin etməyə, ərazi bütövlüyünü qorumağa və beynəlxalq legitimlik qazanmağa yönəlik bir sıra əsas prinsipləri rəhbər tutmuşdur. Bu prinsiplər həm nəzəri, həm də praktik səviyyədə ölkənin çoxşaxəli diplomatik fəaliyyətinə istiqamət verən əsas sütunlar olmuşdur.

Dövlət suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunması. Azərbaycan xarici siyasətində ilk gündən etibarən öz suverenliyinin və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığını prioritet elan etmişdir. Ermənistanla Qarabağ münaqişəsi bu prinsipi daha da aktuallaşdırmış və ölkənin beynəlxalq təşkilatlarla münasibətlərində bu məsələyə xüsusi yer ayrılmışdır [6].

Beynəlxalq hüquqa və BMT Nizamnaməsinə sadiqlik. Azərbaycan beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə xüsusilə dövlətlərin suveren bərabərliyi, daxili işlərinə qarışmamaq və mübahisələrin dinc yolla həlli sadiqliyini bəyan etmiş və BMT çərçivəsində bu prinsipləri fəal şəkildə müdafiə etmişdir. Bu, Azərbaycanın beynəlxalq legitimliyinin möhkəmlənməsində mühüm rol oynamışdır.

Çoxşaxəli və balanslaşdırılmış xarici siyasət. Azərbaycan müstəqillikdən sonra tək bir güc mərkəzinə bağlı olmayan, əksinə, müxtəlif regional və qlobal aktorlarla paralel və qarşılıqlı faydalı münasibətlər qurmağa çalışan **çoxvektorlu xarici siyasət** modelini qəbul etmişdir. Bu yanaşma həm Rusiya, İran və Türkiyə ilə, həm də Avropa İttifaqı və ABŞ ilə əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə imkan vermişdir [10].

Enerji resurslarından geosiyasi alət kimi istifadə. 1990-cı illərin ortalarından etibarən Azərbaycanın xarici siyasətində enerji diplomatiyası ön plana keçmişdir. Neft və qaz ixracı vasitəsilə həm iqtisadi müstəqillik təmin edilmiş, həm də Qərblə strateji tərəfdaşlıq əlaqələri gücləndirilmişdir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum kəmərləri bu siyasətin konkret nəticələridir [5].

Regional və beynəlxalq təşkilatlarla aktiv əməkdaşlıq. Azərbaycan regional inteqrasiyada seçici şəkildə iştirak edir. MDB və GUAM kimi təşkilatlarda üzvlük, Qoşulmama Hərəkatına sədrliyi və Türk Dövlətləri Təşkilatında fəal mövqeyi bu siyasətin ifadəsidir. Azərbaycan həmçinin ATƏT və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı kimi qurumlarla da münasibətlərə önəm verir. Bu prinsiplər, Azərbaycan Respublikasının öz maraqlarına uyğun, lakin beynəlxalq sistemin qaydalarına sadiq qalaraq formalaşdırdığı müstəqil və rasional xarici siyasətin təməlini təşkil edir. Bu yanaşma ölkənin həm daxili sabitliyini təmin etməyə, həm də beynəlxalq müstəvidə etibarlı tərəfdaş imicini formalaşdırmağa imkan yaratmışdır.

Xarici siyasətdə "Bütün tərəflərlə dostluq", "Beynəlxalq hüquqa hörmət" və "Suverenliyin qorunması" prinsipləri. Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi xarici siyasətində əsas prioritetlərdən biri bütün beynəlxalq aktorlarla qarşılıqlı hörmət və faydalı əməkdaşlıq üzərində qurulan münasibətlərin inkişaf etdirilməsidir. Bu yanaşma, "**bütün tərəflərlə dostluq**" prinsipi kimi ifadə olunur və Azərbaycanın çoxvektorlu xarici siyasət modelinin əsas sütunlarından biridir. Bakı, qonşu və qlobal güclərlə münasibətlərdə bir tərəfə yönəlməkdən çox, balanslı və tarazlı dialoqu üstün tutur ki, bu da regionda sabitliyi və ölkənin strateji maraqlarını təmin etməyə xidmət edir [6]. Bununla sıx əlaqəli olaraq, Azərbaycan xarici siyasətində **"beynəlxalq hüquqa hörmət"** prinsipini prioritet hesab edir. Dövlətlərarası münasibətlərdə suverenliyin, ərazi bütövlüyünün və beynəlxalq müqavilələrin qorunması beynəlxalq hüququn fundamental prinsipləri kimi qəbul edilir. Azərbaycan bu prinsiplərə sadiqliyini daim vurğulayaraq, xüsusilə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində hüquqi çərçivənin əsas götürülməsini tələb etmişdir. Beynəlxalq hüquqa hörmət həmçinin Azərbaycanın BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlarda fəal iştirakında özünü göstərir. Daha geniş mənada,

bu yanaşma Azərbaycanın xarici siyasətində **"suverenliyin qorunması"** prinsipini də əhatə edir. Suverenlik Azərbaycanın əsas dövlət atributu kimi xarici siyasət qərarlarında prioritet məsələdir. Bu prinsip Azərbaycanın xarici müdaxilələrdən uzaq durması, müstəqil qərarvermə hüququnu qoruması və daxili işlərinə xarici təsirin minimuma endirilməsi məqsədini daşıyır. Suverenliyin qorunması Azərbaycanın milli maraqlarının təmin olunması və təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından əsasdır [10]. Beləliklə, "bütün tərəflərlə dostluq", "beynəlxalq hüquqa hörmət" və "suverenliyin qorunması" prinsipləri Azərbaycanın xarici siyasətinin dayanıqlı, balanslı və milli maraqlara əsaslanan mahiyyətini təşkil edir. Bu prinsiplər, Azərbaycanın mürəkkəb regional və qlobal geosiyasi şəraitdə çevik və uğurlu diplomatik strategiya həyata keçirməsini təmin edən əsas ideoloji və praktik baza rolunu oynayır.

Rusiya ilə münasibətlər. Azərbaycan-Rusiya münasibətləri, tarixən möhkəm köklərə malik olmaqla yanaşı, müasir dövrdə də regional və qlobal kontekstdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu əlaqələr iqtisadi, enerji və təhlükəsizlik sahələrindən tutmuş, regional münaqişələr və diplomatik balanslaşmaya qədər geniş diapazonda inkişaf edir.

Enerji və təhlükəsizlik məsələlərində əməkdaşlıq. Rusiya ilə Azərbaycan arasında enerji sahəsində əməkdaşlıq bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir. Azərbaycan zəngin neft və qaz ehtiyatları ilə Rusiya bazarına enerji tədarükü və tranziti baxımından vacib tərəfdaşdır. Eyni zamanda, hər iki ölkə Xəzər dənizinin enerji resurslarının bölüşdürülməsi və birgə layihələrin həyata keçirilməsi sahəsində dialoq aparır [14]. Təhlükəsizlik məsələlərində isə Rusiya Azərbaycanın ən böyük hərbi-siyasi qonşusu olaraq, regionda sabitliyin qorunmasında mühüm rol oynayır. Bakı və Moskva arasında müxtəlif səviyyələrdə təhlükəsizlik dialoqu mövcuddur və hər iki tərəf qarşılıqlı maraqlara əsaslanan əməkdaşlığı prioritet hesab edir.

Qarabağ münaqişəsi və sülhməramlılar. 2020-ci ilin payızında baş vermiş İkinci Qarabağ Müharibəsindən sonra Azərbaycan, Rusiya ilə birlikdə regionda sülhün təminatı üçün sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsində razılığa gəldi. Rusiya sülhməramlıları Qarabağda sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında vasitəçi funksiyasını həyata keçirir. Bu, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası ilə yanaşı, regionda stabil və təhlükəsiz mühitin formalaşmasına xidmət edir [2]. Bununla belə, bəzi məsələlərdə, o cümlədən nəqliyyat dəhlizlərinin açılması və sərhəd məsələlərində Rusiya ilə dialoq davam edir və qarşılıqlı maraqlar əsas rol oynayır.

Rusiya–Ukrayna müharibəsindən sonra dəyişən münasibətlər. 2022-ci ildə başlayan Rusiya Ukrayna müharibəsi Azərbaycan-Rusiya münasibətlərinə də təsir etmişdir. Bakı münaqişəyə münasibətdə neytral mövqe nümayiş etdirərək, tərəflərlə balanslı dialoqu qorumağa çalışmışdır. Bu müharibə Azərbaycanın Rusiya ilə iqtisadi və təhlükəsizlik əməkdaşlığında ehtiyatlı davranmasına səbəb olmuş, həmçinin Qərb dövlətləri ilə əlaqələrin yeni kontekstdə yenidən qiymətləndirilməsinə gətirib çıxarmışdır. Müharibənin yaratdığı beynəlxalq sanksiyalar və enerji bazarındakı dəyişikliklər isə Azərbaycanın strateji qərarlarında çeviklik və yeni manevr imkanları tələb edir [15]. Buna baxmayaraq, Rusiya ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın qorunması Azərbaycanın prioritetləri arasında qalmaqdadır.

İranla münasibətlər. Azərbaycan-İran münasibətləri tarixi, dini və mədəni bağlarla dərin köklərə malik olmaqla yanaşı, müasir dövrdə regional geosiyasi kontekstdə xüsusi diqqət tələb edən kompleks xarakter daşıyır.

İki ölkə arasında dini, tarixi və mədəni bağlar. Azərbaycan və İran ərazisində yaşayan əhalinin əksəriyyəti şiə müsəlmanlarından ibarətdir və bu, ölkələr arasında ortaq dini və mədəni irsin əsasını təşkil edir. Tarixi olaraq, Azərbaycan ərazisi Səfəvi imperiyasının bir hissəsi olmuş, bunun nəticəsində İslam və fars-mədəni təsirlər bölgədə dərin izlər buraxmışdır [13]. Bu ortaq mədəni və dini bağlar qarşılıqlı əlaqələrin və dialoqun möhkəmlənməsində mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, bu amil bəzən siyasi və ideoloji ziddiyyətlərin yaranmasına da səbəb ola bilər, çünki hər iki tərəf öz milli maraqları çərçivəsində münasibətləri balanslaşdırmağa çalışır.

Cənubi Azərbaycan məsələsi və qarşılıqlı həssaslıqlar. İranın şimalında – Cənubi Azərbaycanda böyük azərbaycanlı icması yaşayır və bu məsələ Azərbaycan-İran münasibətlərində həssas nöqtə olaraq qalır. Bakı bu məsələyə münasibətdə ehtiyatlı və praqmatik yanaşır, qonşuluq münasibətlərini pozmamaq üçün açıq separatçı çağırışlardan uzaq durur. Digər tərəfdən, Tehran Azərbaycanın daxili

işlərinə qarışmamağı tələb edir və etnik məsələlərin regional sabitliyə təsirinin qarşısını almağa çalışır [11]. Bu qarşılıqlı həssaslıqlar iki dövlət arasında diplomatik təmaslarda diqqətlə idarə olunur.

Son dövrlərdə sərhəd təhlükəsizliyi və iqtisadi əməkdaşlıq. Son illərdə sərhəd təhlükəsizliyi məsələləri Azərbaycan və İran arasında dialoqun prioritet mövzularından birinə çevrilmişdir. Hər iki tərəf sərhəd pozuntuları və qanunsuz hərəkətlərin qarşısının alınması üçün əməkdaşlıq edir, xüsusilə terrorizm, narkotik qaçaqmalçılığı və qaçaqmalçılığa qarşı birgə tədbirlər həyata keçirilir [9]. Bununla yanaşı, iqtisadi sahədə də əməkdaşlıq inkişaf edir. Ticarət dövriyyəsinin artırılması, sərhəd keçid məntəqələrinin modernləşdirilməsi və nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin gücləndirilməsi iki ölkənin qarşılıqlı fayda götürdüyü əsas istiqamətlərdəndir. Bütün bunlar göstərir ki, İranla münasibətlər Azərbaycanın xarici siyasətində tarazlıq və ehtiyatlılıq tələb edən, lakin regional sabitlik və iqtisadi inkişaf üçün zəruri olan sahədir. Bu münasibətlərin davamlılığı və inkişafı Azərbaycanın denge siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir.

Qərblə münasibətlər. Azərbaycanın xarici siyasətində Qərb dünyası xüsusilə Avropa İttifaqı və ABŞ strateji tərəfdaşlıq baxımından önəmli yer tutur. Bu münasibətlər enerji təhlükəsizliyi, regional sabitlik və siyasi dialoq kimi sahələrdə inkişaf etdirilir və müasir geosiyasi kontekstdə Azərbaycanın balanslaşdırılmış siyasətinin əsas elementlərindən biridir.

Avropa İttifaqı və ABŞ ilə Enerji və Təhlükəsizlik əməkdaşlığı. Azərbaycan, zəngin enerji resursları və strateji tranzit mövqeyi ilə Avropa İttifaqı və ABŞ üçün mühüm enerji tərəfdaşıdır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Cənub Qaz Dəhlizi kimi enerji layihələri vasitəsilə Azərbaycan Avropanın enerji diversifikasiyasında və təhlükəsizliyində vacib rol oynayır [5]. ABŞ və Aİ ilə enerji sahəsində əməkdaşlıq, ölkənin iqtisadi inkişafına və beynəlxalq nüfuzunun artırılmasına xidmət edir. Təhlükəsizlik sahəsində isə Azərbaycan NATO ilə tərəfdaşlıq proqramlarında iştirak edir, o cümlədən "Əməkdaşlıq üçün Sülh" proqramı çərçivəsində birgə təlimlər və təcrübə mübadiləsi həyata keçirir.

NATO və Tərəfdaşlıq Proqramları. Azərbaycan NATO ilə müttəfiqlik və tərəfdaşlıq əlaqələrini davamlı şəkildə inkişaf etdirir. 1994-cü ildə "Əməkdaşlıq üçün Sülh" proqramına qoşulan Azərbaycan, bu çərçivədə hərbi modernləşmə, təhlükəsizlik strategiyalarının formalaşması və regional əməkdaşlıq sahəsində əməkdaşlıq edir. Bu proqramlar Azərbaycanın beynəlxalq təhlükəsizlik sistemində rolunu artırmaqla yanaşı, münaqişə sonrası sülh və sabitliyin təmin olunmasına töhfə verir [10]. Eyni zamanda, Azərbaycanın NATO ilə əməkdaşlığı Qərb ilə siyasi əlaqələrin dərinləşdirilməsi baxımından da önəmlidir.

Demokratiya, İnsan Haqları və siyasi münasibətlərdə gərginliklər. Lakin Azərbaycan ilə Qərb arasında münasibətlər yalnız əməkdaşlıq sahələrindən ibarət deyil. Demokratiya, insan haqları və söz azadlığı kimi məsələlərdə Qərb dövlətləri Azərbaycanın siyasi sisteminə, vətəndaş cəmiyyətinə və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinə dair tənqidlər irəli sürür. Bu məsələlər iki tərəf arasında bəzən gərginliklərə və fikir ayrılıqlarına səbəb olur [8]. Azərbaycan isə daxili işlərinə xarici müdaxilələrin qarşısını almağa və milli maraqları prioritetləşdirməyə çalışır. Bu aspektlər Qərblə münasibətlərin daha mürəkkəb və tarazlı şəkildə idarə olunmasını tələb edir.

Denge siyasətinin tətbiqi və mağırışlar. Azərbaycanın xarici siyasətində denge siyasəti yəni müxtəlif güc mərkəzləri arasında balanslaşdırılmış və çoxşaxəli münasibətlərin qurulması dövlətin suverenliyinin qorunması və regional sabitliyin təmin olunmasında əsas amil kimi çıxış edir. Bu siyasətin effektiv həyata keçirilməsi müxtəlif sahələrdə, xüsusilə təhlükəsizlik və enerji diplomatiyasında özünü göstərir, lakin eyni zamanda qarşılıqlı maraqlar və geosiyasi təzyiqlər fonunda ciddi çağırışlarla üzləşir.

"Çoxvektorlu xarici siyasət" modelinin tətbiqi. Azərbaycanın çoxvektorlu xarici siyasət modeli Rusiya, İran, Qərb və regional aktorlarla qarşılıqlı maraqlara əsaslanan əlaqələrin paralel inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur. Bu model, ölkənin təhlükəsizlik, iqtisadi və diplomatik maraqlarını təmin etmək üçün müxtəlif siyasi və iqtisadi güc mərkəzləri ilə əlaqələri tarazlı saxlamağa imkan verir [10]. Çoxvektorlu yanaşma Azərbaycanın müstəqillik dövründə qarşılaşdığı mürəkkəb regional və beynəlxalq təhdidlərə çevik cavab verməsinə şərait yaradıb.

Təhlükəsizlik və enerji balansı. Təhlükəsizlik sahəsində Azərbaycan Rusiya ilə hərbi-siyasi əlaqələri inkişaf etdirməklə yanaşı, NATO və Qərb dövlətləri ilə tərəfdaşlıq proqramlarında da iştirak edir. Bu balans təhlükəsizlik zəncirində etibarlılığın artırılmasına xidmət edir. Eyni zamanda enerji

sahəsində Bakı, həm Rusiyanın enerji infrastrukturundan, həm də Qərbin enerji marşrutlarından istifadə edərək enerji tranzitində müxtəlif imkanları qiymətləndirir. Bu balanslaşdırılmış yanaşma Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyini möhkəmləndirir və beynəlxalq arenada strateji tərəfdaş kimi nüfuzunu artırır [14].

Qlobal və regional güclərin təzyiqləri. Azərbaycanın denge siyasətini həyata keçirməsi gərgin regional və qlobal geosiyasi mühitdə bir sıra təzyiqlərlə müşayiət olunur. Rusiya ilə münasibətlərdə Ukrayna müharibəsi, İranla sərhəd məsələləri və etnik həssaslıqlar, Qərblə isə demokratiya və insan haqları mövzusundakı fərqliliklər Azərbaycanın diplomatik manevr imkanlarını məhdudlaşdırır. Bu təzyiqlər ölkənin xarici siyasətinin çevikliyini və diplomatik bacarıqlarını daim sınayır və denge siyasətinin davamlı yenilənməsini tələb edir [15]. Nəticə etibarilə, Azərbaycanın denge siyasətinin uğuru onun xarici siyasət doktrinasının fundamental prinsiplərinə sadiqliyi, regional reallıqların düzgün qiymətləndirilməsi və müxtəlif tərəflərlə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Lakin geosiyasi risklər və təzyiqlər, bu siyasətin tətbiqində ciddi çətinliklər yaradır və davamlı strateji təhlil və adaptasiya tələb edir.

Nəticə. Azərbaycanın müasir xarici siyasətində denge siyasəti uğurla tətbiq edilərək ölkənin regional və beynəlxalq mövqeyini möhkəmləndirmişdir. Bu siyasətin əsasları çoxvektorlu diplomatiyanın səmərəli qurulması, suverenliyin qorunması və beynəlxalq hüquqa sadiqlik kimi fundamental prinsiplər üzərində dayanır. Azərbaycanın Rusiya, İran və Qərb kimi güclərlə münasibətləri tarazlı şəkildə idarə etməsi, onun strateji müstəqilliyini və təhlükəsizliyini təmin etməkdə əsas amil kimi çıxış edir. Regional güclərlə balanslı münasibətlərin idarə olunması Azərbaycanın həm iqtisadi inkişafına, həm də siyasi sabitliyinə müsbət təsir göstərir. Bu, eyni zamanda, Cənubi Qafqazda və Xəzər regionunda uzunmüddətli sülhün və əməkdaşlığın təmin olunması baxımından da böyük əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycanın enerji diplomatiyası, təhlükəsizlik əməkdaşlığı və regional inteqrasiya təşəbbüsləri bu balanslı siyasətin uğurlarını daha da artırır.

Gələcək dövrdə Azərbaycanın xarici siyasətində strateji prioritetlər arasında regional münaqişələrin həlli, enerji təhlükəsizliyinin diversifikasiyası, beynəlxalq tərəfdaşlıq əlaqələrinin dərinləşdirilməsi və qlobal geosiyasi çağırışlara çevik adaptasiya imkanlarının artırılması durur. Azərbaycanın denge siyasətini davamlı olaraq təkmilləşdirməsi və yeni beynəlxalq reallıqlara uyğunlaşması onun mövqeyinin daha da güclənməsinə xidmət edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ayres, D. M. (2015). The Politics of Energy in Russia and Eurasia. Cambridge University Press.
2. Aliyev, R. (2023). Regional Connectivity and Economic Diplomacy in the South Caucasus. Journal of Eurasian Studies, 12(3), 45-63.
3. Aliyev, R. (2022). Regional Security and Conflict Resolution in the South Caucasus. Baku University Press.
4. Blank, S. (2017). Russia and Eurasia in the Twenty-First Century: Strategic and Military Perspectives. Strategic Studies Institute.
5. Cornell, S. E. (2011). The Energy Dimension in Azerbaijan's Foreign Policy. Central Asia-Caucasus Institute.
6. De Waal, T. (2003). Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War. New York University Press.
7. Fawcett, L. (2015). Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order. Oxford University Press
8. Freedom House. (2023). Freedom in the World 2023: Azerbaijan. Retrieved from https://freedomhouse.org/country/azerbaijan [06.06.2025].
9. Ismailzade, F. (2020). Border Security Cooperation between Azerbaijan and Iran: Challenges and Prospects. Journal of Caucasus Studies, 8(1), 45–60.
10. Ismayilov, E., Papava, V. (2010). Multi-vector Foreign Policy: The Case of Azerbaijan. Caucasus Analytical Digest, 15, 6-10.

11. Keddie, N. R. (2006). Modern Iran: Roots and Results of Revolution. Yale University Press.
12. Simão, L. (2021). Energy Security in the Black Sea Region. Springer.
13. Shaffer, B. (2002). Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity. MIT Press.
14. Sovacool, B. K. (2021). The Political Economy of Energy Security. Oxford University Press.
15. Zubok, V. M. (2008). A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. University of North Carolina Press.
16. Hurd, I. (2014). International Organizations: Politics, Law, Practice (3rd ed.). Cambridge University Press.
17. Kazemzadeh, M. (2019). Iran and the Caucasus: The Role of Culture and Religion in Regional Politics. Routledge.
18. Laruelle, M. (2020). The New Geopolitics of Eurasia: Russia, China, and the Caucasus in the 21st Century. Palgrave Macmillan.
19. Nilsson, A. (2018). Balancing Powers: Small States and Geopolitical Strategy. Journal of International Relations, 35(1), 78-95.
20. Papava, V. (2016). The Economics and Politics of the Caucasus and Central Asia. Nova Science Publishers.
21. Rondeli, A. (2013). The South Caucasus at the Crossroads: Conflicts, Security and Regional Cooperation. European Policy Centre.
22. Trenin, D. (2019). Russia's Breakout from the Post-Cold War System: The Drivers of Putin's Course. Carnegie Moscow Center.

ГЮЛГЮН ГУЛИЕВА
Кафедра «Дипломатия и процессы современной интеграции»
Бакинского Государственного Университета

МЕЖДУ РОССИЕЙ, ИРАНОМ И ЗАПАДОМ: ПОЛИТИКА БАЛАНСИРОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА

В данной статье анализируется политика балансирования Азербайджана, осуществляемая в условиях сложной региональной и глобальной геополитической среды. Эта стратегия, являющаяся ключевым аспектом внешней политики страны, основана на поддержании сбалансированных и многоаспектных отношений с основными центрами силы — Россией, Ираном и Западом. В статье подробно рассматривается доктрина внешней политики Азербайджана после обретения независимости, его исторические, культурные и политические связи с Россией и Ираном, сотрудничество в энергетической и сфере безопасности, а также стратегическое партнерство и напряженность с западными странами. Модель многосторонней внешней политики Азербайджана, эффективное использование энергетических ресурсов и усилия по поддержанию региональной стабильности играют важную роль в укреплении суверенитета страны и ее международного влияния. В то же время глобальное и региональное давление, этнические и вопросы безопасности создают значительные вызовы для реализации этой политики. Учитывая геостратегическое положение Азербайджана, в статье оценивается актуальность политики балансирования и стратегические приоритеты на будущее. В заключение отмечается, что гибкая и сбалансированная внешняя политика Азербайджана на региональном и международном уровнях является фундаментальным условием внутренней стабильности и регионального сотрудничества.

Ключевые слова: политика балансирования, многосторонняя внешняя политика, энергетическая дипломатия, региональная безопасность, доктрина внешней политики, Нагорно-Карабахский конфликт, региональный баланс, международные отношения.

GULGUN QULIYEVA
Department of "Diplomacy and Processes modern integration"
of Baku State University

BETWEEN RUSSIA, IRAN AND THE WEST: AZERBAIJAN'S BALANCING POLICY

This article analyzes Azerbaijan's balancing policy pursued in a complex regional and global geopolitical environment. Serving as a key aspect of the country's foreign policy, this strategy is based on maintaining balanced and multifaceted relations among major power centers such as Russia, Iran, and the West. The article extensively examines Azerbaijan's post-independence foreign policy doctrine, its historical, cultural, and political ties with Russia and Iran, cooperation in energy and security sectors, as well as strategic partnerships and tensions with Western countries. Azerbaijan's multi-vector foreign policy model, effective utilization of energy resources, and balancing efforts aimed at regional stability play a crucial role in enhancing the country's sovereignty and international influence. At the same time, global and regional pressures, ethnic and security issues pose significant challenges to the implementation of this policy. Taking into account Azerbaijan's geostrategic position, the article evaluates the relevance of its balancing policy and strategic priorities for the future. In conclusion, the article highlights that Azerbaijan's flexible and balanced foreign policy at both regional and international levels is a fundamental condition for internal stability and regional cooperation.

Keywords: balancing policy, multi-vector foreign policy, energy diplomacy, regional security, foreign policy doctrine, Nagorno-Karabakh conflict, regional balance, international relations.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 06 iyul 2025-ci il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 oktyabr 2025-ci il.
Rəyçilər: t.e.d. İsmayıl Musa, t.e.d. Sevinc Yusifzadə.